

УДК 34.02:321(569.4)] "19/195"

ПЕРЕДУМОВИ УТВОРЕННЯ ДЕРЖАВИ ІЗРАЇЛЬ У ПЕРШІЙ ПОЛОВИНІ ХХ СТОЛІТТЯ

А. Кольбенко

*Львівський національний університет імені Івана Франка,
вул. Університетська, 1, Львів, 79000, Україна,
e-mail:kolbenko.av@gmail.com*

Висвітлено формування передумов для створення сучасної держави Ізраїль. Проаналізовано роль у цьому процесі Теодора Герцля, який у 1896 році опублікував брошуру «Єврейська держава – досвід сучасного вирішення єврейського питання», а у 1867 році скликав у місті Базелі Перший сіоністський конгрес. Розкрито також його роль у пошуку території для формування Ізраїльської держави. З'ясовано зміст Декларації Бальфура та її вплив на формування політики Великої Британії щодо підмандатної території Палестини. Також розглянуто форми та способи заселення євреями палестинської території, чисельний склад переселенців у 20–40 роках ХХ століття. Досліджено роль першої та другої «Білої книги», які регулювали обмеження чисельності переселенців з-поміж євреїв на територію Палестини.

Проаналізовано причини загострення обстановки в Палестині після завершення Другої світової війни, а також роль Генеральної Асамблеї ООН у вирішенні палестинської проблеми. Досліджено зміст резолюції Генеральної Асамблеї ООН №181 від 29 листопада 1948 року та умови проголошення 14 травня 1948 року держави Ізраїль.

Ключові слова: Ерец-Ізраель, Палестина, імміграція, держава Ізраїль.

У травні цього року виповнюється 70 років від часу утворення сучасної ізраїльської держави. Її виникнення та державно-правовий розвиток багато в чому відмінні від формування інших сучасних держав світу. І саме ці особливості розглядатимемо у цій статті. Потрібно відзначити, що науковій літературі, присвяченій цій державі в Україні є недостатньо, оскільки наукові дослідження радянського періоду здебільшого були пропагандистськими, а окремі наукові праці сучасних українських учених переважно відображають загальноісторичні аспекти без правового аналізу. Тому серед науковців, які досліджували державу Ізраїль можна виділити: Т. Велихновського, О. Ганусеця, А. Федченка, О. Ковгуновича, В. Косенка та ін.

Стосовно сучасних українських науковців доцільно відзначити: В. Ханіна, А. Романюка, В. Черніна та ін.

Творення передумов для формування сучасної єврейської держави відбувалися протягом багатьох століть. Однак найефективнішими вони були в кінці ХІХ та початку ХХ століть. Зокрема, в 1896 році співробітник однієї з віденських газет Теодор Герцль опублікував брошуру «Єврейська держава – досвід сучасного вирішення єврейського питання». У ній він стверджував, що всі євреї світу пов'язані єдиною долею і що сучасний антисемітизм є не тимчасовим, а постійним фактором. Т. Герцль також переконував, що євреї нацією, яка бореться за своє існування. Він уважав, що «єврейське питання» за своєю суттю є національним питанням і може бути вирішеним тільки шляхом «відновлення єврейської держави». В 1897 році Т. Герцль у Швейцарії в місті Базелі скликав Перший сіоністський конгрес, який вважається офіційним початком виникнення сіоністського руху. Саме на цьому конгресі було поставлене його основне завдання, а саме

побудова єврейської держави. Оскільки землі Ізраїлю (Ерец-Ізраель) тоді входили до складу Османської (Турецької) імперії, то Т. Герцль попросив аудієнції у султана і намагався добитися у нього дозволу на вільний в'їзд євреїв до Святої землі. Однак султан йому відмовив. Тоді він звернувся до британської влади з проханням, щоб замість Ерец-Ізраель можна було отримати якусь іншу землю, однак більшість сіоністів негативно сприйняли такий план [6, с. 293–294].

У 1902 році була призначена Королівська комісія в справах імміграції євреїв-біженців з Росії та інших держав, членом якої став і лорд Ротшільд. Особливу увагу цій комісії приділяли міністр колоній Чемберлен та міністр закордонних справ Ленсдаун. Вони обидва виступали за виділення території для майбутньої єврейської держави. Серед варіантів обговорювали Кіпр, район Ель-Аріш на Єгипетському кордоні та Уганду. Однак усі ці варіанти члени конгресу сіоністів відкинули. Тоді Т. Герцль підсумував: «Палестина – ось та єдина земля, де наш народ може знайти спокій» [4, с. 455].

Водночас територію Ерец-Ізраель поступово заселяли нові переселенці-євреї, переважно вихідці з Росії. Перша група студентів з Росії висадилася в Ерец-Ізраель ще в 1882 році. Вони належали до організації «Білу» і заснували там перші сільськогосподарські поселення [6, с. 290].

Землі та будинки нових єврейських сільськогосподарських поселень зазнавали частих нападів з боку арабів. Для захисту від них у 1907 році репатріанти з Росії створили організацію «Бар-Гіора», яка взяла на себе охорону деяких поселень Галілеї.

Прибуття все нових репатріантів сприяло заснуванню першого нового поселення міського типу. У 1909 році поблизу стародавнього міста Яффа був заснований квартал Ахузат-Баїм, який швидко розвивався і перетворився на перше протягом багатьох століть суто єврейське місто Тель-Авів [8, с. 39].

Велику роль у подальшому творенні майбутньої єврейської держави відіграла Перша світова війна та її наслідки. Зокрема, лідер тогочасного Всесвітнього сіоністського руху Х. Вайцман у липні 1917 року запропонував англійському кабінету міністрів проект політичної декларації, в котрій Велика Британія мала дати згоду на визнання «принципу визначення Палестини, як національної території єврейського народу» після завершення Першої світової війни.

2 листопада 1917 року британський міністр іноземних справ Артур Джеймс Бальфур скерував на ім'я лорда Лайонела Уолтера Ротшільда послання сіоністській організації про позитивне ставлення уряду до утворення єврейської держави в Ерец-Ізраель. Це послання пізніше почало називатися Декларацією Бальфура. Вона надзвичайно надихнула сіоністів усього світу. Зокрема, в ній йшлося: «Шанований лорде Ротшільд. Я з великим задоволенням переказую Вам, від імені Уряду Його Величності, всю прихильність та симпатію до прохань єврейських сіонітів. Уряд Його Величності схвально дивиться на можливість утворення в Палестині національної домівки для єврейського народу, і буде робити все можливе для сприяння цього проекту. При цьому потрібно поважати громадянські та релігійні права неєврейських громад у Палестині чи права і політичний статус, які євреї мали у будь-якій іншій державі. Буду Вам вдячний, якщо Ви донесете цю декларацію до відома Федерації Сіоністів. Щиро Ваш Артур Джеймс Бальфур» [3].

Після завершення Першої світової війни території, що належали Туреччині, а також німецькі колонії, були віддані під опіку різних держав на термін, необхідний для організації там місцевого управління. Такі території називали підмандатними. Мандат на Ерец-Ізраель-Палестина був наданий британському уряду. На цій території оголошено три офіційні мови: англійська, арабська та іврит.

Формулювання, яке стосувалося створення єврейської Національної домівки з Декларації Бальфура, увійшло в текст мандата, згідно з яким Англія повинна була управляти Палестиною [6, с. 300].

У 1925 році в Єрець-Ізраель прибуло понад 30 тис. євреїв і араби почали говорити про «сіоністську небезпеку». На чолі палестинських арабів став їхній духовний і політичний вождь – муфтії Хадж Амін ал-Хусейні. Він об'єднав навколо себе значну частину арабів та проголосив «священну війну» проти євреїв. У серпні 1929 року розпочалися єврейські погроми. Рішуча протидія арабів у 1936–1939 роках у вигляді повстань примусила Британію відкласти утворення єврейської держави. Однак, незважаючи на це, євреї, нехтуючи небезпекою, були зайняті будівництвом та освоєнням усе нових земель. Вони поселялися навіть у найбільш небезпечних прикордонних районах. Кожне нове поселення будувалося переважно вночі за детально розробленим планом. Спочатку ставили сторожову вежу та оборонні стіни з метою захисту від нападів зі сторони арабів. Ці споруди мали не тільки економічне, але і політико-стратегічне значення. Наприклад, у травні 1939 року було створено 12 таких поселень, сім з яких заклали в один і той же день [6, с. 316].

Єврейське населення за ці роки сформувалося в цілісне, об'єднане та здатне розвиватися і захищати свої досягнення. Недаремно цей період прийнято було називати терміном «медина дерех» – (державна в дорозі). Була також створена воєнна організація «Хагана» («Оборона»), яка стала могутнім щитом, котрий допомагав створенню нових поселень. Отже, у той час, коли британська адміністрація затягувала створення єврейської держави в Єрець-Ізраель, насправді становлення такої держави вже набирало силу.

Британська мандатна влада намагалася відповідним способом регулювати ці процеси. Зокрема, ще в жовтні 1930 року вона опублікувала документ, який демонстрував політику Великої Британії в Палестині, і він називався «Білою книгою» міністра колоній Великої Британії Пасфільда. Ця книга обмежила права євреїв та передбачала обмеження єврейської імміграції [6, с. 313].

В самій тогочасній Англії спостерігалася напруга, яка була пов'язана з провісниками Другої світової війни, і тому британська мандатна влада почала вживати термінових заходів для відновлення своїх позицій у Палестині та на всьому Близькому Сході. Тому, в лютому 1939 року, у Лондоні була скликана конференція за круглим столом з участю представників англійського уряду, керівників арабських палестинських партій, делегатів Єгипту, Ірану, Саудівської Аравії, Йємену, Трансйорданії, а також сіоністських лідерів. Конференція зі самого початку зайшла в глухий кут, оскільки сторони виступали з діаметрально протилежними вимогами. Араби наполягали на наданні незалежності Палестини, а сіоністи вимагали необмеженої імміграції та створення єврейської держави [2, с. 59].

Після провалу конференції Англія без погодження зі зацікавленими сторонами в травні 1939 року видала нову «Білу книгу» Макдональда, у якій висвітлювала політику держави щодо Палестини. В документі було сказано про намір створити через десять років арабо-єврейську державу, яка повинна укласти «союзний» договір з Англією. Протягом десятилітнього перехідного періоду до управління державою пропонували допускати під суворим англійським контролем окремих арабських та єврейських діячів. Протягом перших п'яти років дозволено імміграцію 75 тис. євреїв, а згодом в'їзні квоти повинні були погоджувати з арабською стороною. Купівлю земель сіоністами в деяких районах Палестини обмежували.

Низка положень «Білої книги» суперечила сіоністським планам, але загалом оприлюднення цього документа означало підтримку Великої Британії саме їх. Усі

умови мандату зберігалися, що гарантувало продовження освоєння євреями палестинських територій, хоча дещо в сповільненому темпі [2, с. 59].

У відповідь на деякі імміграційні обмеження почалася нелегальна єврейська імміграція, передусім з Європи, а також з Лівану, Сирії, Єгипту та Ірану. Значний внесок в організацію нелегального переправлення іммігрантів зі східних країн внесли єврейські громади Сирії та Лівану, де діяли штаби нелегальної імміграції. Початок Другої світової війни дещо послабив політичну боротьбу за переселення до Палестини, оскільки єврейські організації співпрацювали з британським урядом у боротьбі з нацистською Німеччиною. Однак практичні заходи не слабшали і зосередилися на порятунку євреїв від фізичного знищення. В перші роки війни, коли ще не вся Європа була під владою Німеччини, залишалася можливість організувати відправлення суден з єврейськими біженцями з різних портів. У наступні роки ця можливість зникла. Британська влада, коли їй вдавалося перехопити судна з біженцями, переправляла репатріантів на Кіпр, де вони перебували в особливих таборах аж до створення держави Ізраїль. Незважаючи на створення британською владою перешкод, у 1940–1945 роках до Палестини було нелегально доправлено морським шляхом понад 60 тис. осіб [8, с. 55–56].

Після завершення Другої світової війни обстановка в Палестині почала різко загострюватися. Сіоністи, намагаючись примусити англійську адміністрацію задовольнити їхні вимоги, перейшли до масштабної терористичної діяльності. Вони влаштували провокації на залізниці, напади на поліцейські дільниці та англійські військові бази. На річницю Декларації Бальфура (2 листопада 1945 року) організовано масові безлади в Тель-Авіві.

Відносини Англії зі сіоністами ще більше ускладнилися у зв'язку з вимогою президента США Г. Трумена в серпні 1945 року допустити в Палестину 100 тис. євреїв.

У листопаді 1945 року до Палестини була скерована спільна англо-американська слідча комісія. У підготованій нею доповіді категорично відкидали можливість надання Палестині незалежності. Натомість, поряд із пропозицією зберегти англійський мандат, у ньому були зафіксовані вимоги США про відміну обмежень імміграції для євреїв і на купівлю землі сіоністськими організаціями. У вересні 1946 року в Лондоні було скликано конференцію представників палестинських арабів, арабських країн та сіоністських організацій. Однак вона провалилася, оскільки її учасники висували абсолютно протилежні вимоги. Трохи згодом англійський уряд висунув план, яким передбачав поділ Палестини на чотири області: дві під прямим англійським контролем і дві автономні (арабську і єврейську). Однак цей план відхилили і араби, і сіоністи [2, с. 60].

Намагаючись хоч би частково зберегти свій контроль над Палестиною, Англія передала в лютому 1947 року палестинське питання на обговорення Організації Об'єднаних Націй. Президент США Г. Трумен почав домагатися створення єврейської держави. У травні 1947 року палестинська проблема була винесена на розгляд ООН. Спеціальному комітету було доручено розробити відповідний план. Комітет підготував аж два альтернативні плани. Меншість рекомендувала створити федеративну бінаціональну державу. Більшість же подала на розгляд план нового поділу: мали бути створені єврейська та арабська держави і міжнародна зона в Єрусалимі. 29 листопада 1947 року, завдяки потужній підтримці президента Г. Трумена, саме цей план схвалила Генеральна Асамблея: 33 голосів за, проти 13, причому 10 утрималося [4, с. 599].

Цей документ містив приамбулу та декілька розділів. Згідно з цим документом Англія зобов'язана була залишити Палестину до 1 серпня 1948 року. Генеральна

Асамблея зобов'язувала Раду Безпеки ООН вжити необхідних заходів для реалізації цієї резолюції [5].

Рада Безпеки, йшлося в резолюції, визначала як погрозу миру, порушення миру чи актом агресії будь-яку спробу змінити силою положення цієї резолюції.

У розділі А «Припинення мандата, відокремлення та незалежність» йшлося про те, що мандат на управління Палестиною завершується якнайшвидше, але в жодному випадку не пізніше 1 серпня 1948 року. Збройні сили мандатарія (Англії) мали бути оперативно виведені з Палестини. Виведення, згідно з резолюцією, мало відбутися також не пізніше 1 серпня 1948 року.

У розділі В «Заходи, що передують незалежності» передбачалося створення комісії, в яку б входили п'ять держав-учасниць, по одному представнику від кожної держави. Тимчасові уряди кожної з держав, діючи під контролем комісії, мали б отримати від неї всю відповідальність за управління державою на період між припиненням мандата і набуття державою незалежності.

Комісія мала була інструктувати тимчасові уряди арабської та єврейської держав, після їх формування, з питань створення адміністративних органів управління як центральних, так і місцевих. Передбачалося також не пізніше, як через два місяці після виводу військ мандатарію, згідно з резолюцією, провести вибори до Асамблеї.

У розділі С «Декларація» резолюції йшлося про те, що декларація повинна бути доведена до відома ООН тимчасовим урядом кожної держави перед одержанням незалежності кожною державою.

Окремий пункт резолюції було також відведено святим місцям та релігійним спорудам. До них визначали гарантованість доступу, відведення та проходження для всіх резидентів і громадян іншої держави та Єрусалима, так само як і для чужинців, без відмінностей їхньої національності.

У резолюції багато місця також приділено митним та фінансово-економічним питанням. У найменших деталях також визначено кордон майбутньої арабської держави.

Згідно з резолюцією місто Єрусалим мало бути окремою одиницею (територією) зі спеціальним міжнародним режимом. Місто підпорядковувалося ООН.

Єврейській державі, згідно з резолюцією відводили 14,1 тис. км², або 56,47 % території Палестини. Тут на початку 1947 року проживало 499,020 тис. євреїв і 509, 780 тис. арабів (у тім числі 105 тис. бедуїнів).

Єрусалим та його околиці становив 0,65 % території і в ньому проживало 105,540 тис. арабів та 99,690 тис. євреїв [2, с. 61].

Як вже було сказано вище, резолюція передбачала тісні відносини між двома державами, однак на практиці відносини тільки загострювалися. Досить часто це призводило до відкритої збройної боротьби між палестинськими арабами та євреями. До моменту утворення держави Ізраїль понад як 400 тис. арабів під тиском євреїв змушені були покинути Палестину. Певною мірою цьому сприяла політика Великої Британії, оскільки англійські війська виводили з багатьох районів Палестини раніше визначених резолюцією строків.

Незважаючи на ці обставини, 14 травня 1948 року в день завершення британського мандату, представники Всесвітньої сіоністської організації та лідери єврейської общини Палестини проголосили про створення держави Ізраїлю [7, с. 210], у такий спосіб частково порушивши резолюцію Генеральної Асамблеї ООН № 181, яка передбачала до жовтня 1948 року створення не тільки єврейської, але і арабської держави за обов'язкової участі спеціальної комісії ООН.

Отже, перша половина ХХ століття стала активною фазою у формуванні основ ізраїльської держави. Цей процес формувався за значної участі міжнародних організацій, але найбільшу роль у цьому процесі відіграв сіоністський рух, який був створений у кінці ХІХ століття. Особливістю створення держави Ізраїль також було те, що вона утворилася за безпосередньої участі ООН.

Список використаних джерел

1. Акт проголошення незалежності Ізраїлю. URL: www.mfa.gov.i
2. Государство Израиль. Справочник. Москва: Наука, 1986. 280 с.
3. Декларация Бальфура. URL: www.gksoft.com
4. Джонсон П. История евреев. Київ: ВД «Альтернативи», 2000. 704 с.
5. Резолюція ООН № 181 від 29 листопада 1947 р. URL: www.mfa.Rov.i
6. Сэмюэлс Р. По тропам еврейской истории. Издательство Библиотека – Алия, 1991. 368 с.
7. Сухарев А. Я. Правовые системы стран мира. Москва: Наука, 2000. 756 с.
8. Ханін В., Романюк А., Чернін В. Держава Ізраїль. Політика і суспільство. Львів: ЛНУ імені Івана Франка, 2017. 170 с.

References

1. *Act of declaration of independence of Israel*. Retrieved from www.mfa.gov.i.
2. *The State of Israel. Directory*. (1986). Moscow: Nauka.
3. *Balfour Declaration*. Retrieved from www.gksoft.com
4. Johnson, P. (2000). *The History of the Jews*. Kyiv: VD «Alternatives».
5. *UN Resolution No. 181 of November 29, 1947*. (1947). Retrieved from www.mfa.Rov.i
6. Samuels, R. (1991). *The ways of Jewish History*. Moscow: Publishing House of the Library – Aliya.
7. Sukharev, A.Ya. (2000). *Legal systems of the countries of the world*. Moscow: Nauka.
8. Khanin, V., Romaniuk, A., & Chernin, V. (2017). *State of Israel. Politics and Society*. Lviv: Ivan Franko National University of Lviv.

*Стаття: надійшла до редакції 01.03.2018
прийнята до друку 03.03.2018*

PRE-CONDITIONS OF CREATION OF THE STATE ISRAEL IN THE FIRST HALF OF XX CENTURY

A. Kolbenko

*Ivan Franko National University of Lviv,
1, Universytetska Str., Lviv, 79000, Ukraine,
e-mail: kolbenko.av@gmail.com*

The article highlights the formation of prerequisites for the creation of a modern state of Israel. The role played by Teodor Herzl in this process, who in 1896 published a brochure «The Jewish State- Experience of the modern solving of the jewish question», and who in 1867 convened the first Zionist Congress in Bazel, was analyzed.

His role in the searching territories for the formation of the Israel state is also revealed. The content of the Balfour Declaration and its impact on the formation of British policy on the Palestinian authority is elucidated. The article also examines the forms and methods of jewish settlement of the Palestinian territory, the number of settlers in 20–40 years of the 20th century.

The role of the first and second «White Book», which regulated the restriction of the number of immigrants from the number of jews to the territory of Palestine, was investigated.

However, in response to restrictions, illegal jewish immigration began primarily from Europe, as well as from Iran, Syria, Egypt and other territories.

After the end of the Second World War, the situation in Palestine began to sharpen dramatically. The zionists tried to force the English administration to satisfy their demands and went to large-scale terrorist activity. They started to organize provocations on the railroad, commit attack on police stations and British military bases.

The American president George Truman, who in August 1945 demanded the admission of 100,000 jews to Palestine, had a great influence on the formation of a Jewish State Israel. At the same time, several conferences were held with the participation of the United Kingdom and the United States to resolve the Palestinian problem.

The British government put forward a plan that predicted the division of Palestine into four regions: two under direct British control and two autonomies (Arabic and Jewish). However, this plan was rejected by both the arabs and the zionists.

Subsequently, the Palestinian question was proposed to the discussion by the United Nations Organization. As a result, a resolution of the UN General Assembly NO. 181 of November 29, 1947, was adopted, and it became the basis for the proclamation of the state of Israel on May 14, 1948.

Keywords: Erec-Israel, Palestine, immigration, the state of Israel.